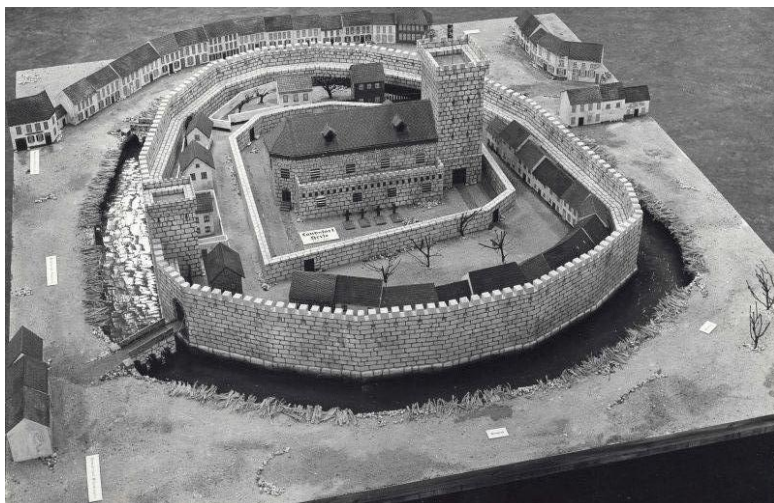

»HART VAN HEERLEN«

Informatiebulletin nr 26

12^e jaargang

Juni 2020

HEEMKUNDEVERENIGING HEERLEN STAD

vóór en dóór Heerlenaren met hart voor Heerlen

Voorwoord

Voor u ligt editie nummer 26 van ons verenigingsblad. Deze bestaat uit een viertal artikelen die voor een deel inspelen op de actualiteit.

Allereerst wil het bestuur een toelichting geven op de situatie die zich sinds de lockdown ten gevolge van het coronavirus voordoet. De laatste maanden ligt het verenigingsleven plat. De vraag is wanneer en hoe willen we verder gaan.

De bijdrage van Jan Halmans bestaat uit een tekening van een historische plek in Heerlen met een verhaal. Gezien het mooie handschrift hebben we ons de moeite bespaard om het over te typen.

In de actuele berichtgeving worden de gevolgen van het huidige coronavirus vaak vergeleken met de Spaanse griep. Deze heerste in de periode 1918-1919. Wat weten eigenlijk van deze griep en hoeverre gaat deze vergelijking op.

Het bestaan van het badhuis of de badinrichting in de Kapelaan Berixstraat is voor de meeste van ons wel bekend. Daar staat tegenover dat de meeste van ons er nooit gebruik van zullen hebben gemaakt. Er was een tijd dat niet ieder huis een badkamer had en men dus aangewezen was op een openbare badinrichting. Leo Franck vertelt in zijn artikel over de historie van deze voorziening.

Heerlen, juni 2020
De redactie

Buitengewone tijden

Het is een uitzonderlijke situatie in deze coronatijd. Het sociale en economische leven kwam op verschillende fronten plotseling stil te liggen. De regering kondigde op 16 maart een intelligente lockdown af om verdere verspreiding van het virus te voorkomen. Iedereen moet zoveel mogelijk binnen blijven. Dat geldt vooral voor de kwetsbare groepen en dat zijn de ouderen. Na de datum van 16 maart werden we overvoerd met informatie over het corona of Covid-19 virus. Als we de beelden van de patiënten op de intensive care zien, dan maant dat tot voorzichtigheid. De ouderen en tot deze categorie behoren de meeste leden van onze vereniging zijn dan ook extra alert.

Omdat deze periode zo bijzonder is hoor je vaker de stelling dat we in deze tijd geschiedenis schrijven. Hoe vaak kunnen wij als leden van een heemkundevereniging zeggen dat we midden in de geschiedenis leven. Natuurlijk zijn we altijd een deel van de geschiedenis, maar in deze tijd zijn we ons hiervan meer bewust en zal deze tijd meer op ons netvlies blijven staan. Wat zullen we ons na enkele jaren van deze tijd nog herinneren?

Deze intelligente lockdown heeft het programma van de vereniging aardig in de war geschopt. Voor de maand april had het bestuur de algemene ledenvergadering voorzien. Aan de oproep voor de denktank heeft een aantal leden gehoor gegeven en de eerste bijeenkomst was al voor 19 maart gepland en kon dus door de lockdown van 16 maart niet doorgaan. Ook de bijeenkomsten op de donderdagmiddag in het verenigingslokaal hebben niet kunnen plaatsvinden.

Vanaf 19 mei begint het erop te lijken dat we een deel van onze vrijheid weer terugkrijgen. Een aantal scholen zijn weer open en de horeca is ook opengesteld. De vraag is wanneer kunnen we de draad weer oppakken. Gezien het feit dat de meeste leden tot de risicogroep behoren kunnen we pas voor het najaar aan een ledenbijeenkomst denken. Althans dat hoopt het bestuur. Hoe zo'n bijeenkomst er dan zal uitzien hangt van de regelgeving van dat moment af. Wel wil het bestuur al eerder starten met de bijeenkomsten van de denktank, zeker nu de horeca weer open is. De leden zullen hiervoor te zijner tijd een oproep ontvangen.

Wat niet afhankelijk is van deze coronatijd is de uitgifte van ons verenigingsblad. Met dit teken van leven wil het bestuur laten blijken, dat de vereniging het corona virus voorlopig heeft doorstaan. Het gevaar is echter nog niet geweken. Vandaar het advies houdt u aan de regels en blijf gezond.

Heerlen juni 2020
Het Bestuur

Roed heukske

HEERLEN KERKPLEIN ± 1967

DR KIRKPLEIN, NEEVE DE KIRK, WOËE INS D'R
KIRKHOFF GEWEE WDAR. IN D'R HOEK VA GITSJES
MIT 't WILD EN VUSJ-GEJEF. DE NOABER,
't SPORTGESJEF DIANA, MIT EE HILLIGEN ~~WIL~~ BILDJE
OP D'R EK. ZOË KOS MIE BERGAFF DURCH
't ~~KIRKHOFF~~ KIRKSJTRÖATJE, BIS AAN 't
"WITTE HUIS", MIT ZIENG TELDERE EN TASSE. JA
OCH NOG KETELE IN ALLE MOATE. ÔNGERAA
't KIRKSJTRÖATJE KUNT ME OP DE EMMAJ^{DOA}TRÖAT.
EN 't SJIENT DAT VREUGER EE PÖATJE IS GEWEE
MIT EE BRUKSKE.

Jan Halmarcs

De Spaanse griep

Het huidige Covid 19 of Coronavirus is niet zomaar een griepje maar heeft de vorm aangenomen van een pandemie. De impact op ons dagelijks leven en de verspreiding wordt vaak vergeleken met de Spaanse griep die in de jaren 1918-1919 heeft geheerst. Deze vergelijking maakte mij nieuwsgierig. Een reden om een kort onderzoek te doen op internet en op de website van Delpher waar je oude krantenartikelen kunt opzoeken. Het betreft geen volledig onderzoek want daarvoor is er teveel geschreven. In het bijzonder gaat het ook om de situatie in Heerlen.

De zoekopdrachten op de website van Delpher waren “spaanse griep Heerlen”, “griep Heerlen” en “spaanse griep” en dat voor artikelen in de kranten die in Heerlen werden uitgegeven. Voor 1918-1919 waren dit het Limburgs Dagblad en de Limburger Koerier. Het eerste wat mij opvalt is dat er maar een beperkt aantal artikelen in die periode zijn verschenen. Het begint in oktober 1918 en de meesten in november 1918 en na de jaarwisseling verschenen er nog maar enkele artikelen. De eerste conclusie is dat het onderwerp niet zoveel nieuwswaarde had. Misschien moet ik het anders zien. Met de huidige nieuwsgaring en televisieberichten worden we ook wel overspoeld met coronanieuws.

De naam Spaanse griep leidt nogal tot verwarring. Het griepvirus is niet in Spanje ontstaan. In de Spaanse pers werd voor het eerst van het virus bericht, omdat Spanje onafhankelijk was in de Eerste Wereldoorlog, had de Spaanse pers meer vrijheid in zijn berichtgeving.

De oorsprong van het virus is niet eenduidig. De Verenigde Staten, China, Frankrijk en Engeland worden als bakermat genoemd. Een van die theorieën gaat er vanuit dat het in Amerika is ontstaan, als variant van het vogelgriepvirus. In maart 1918 breekt een onbekend ziekteverschijnsel uit op de legerbasis Camp Funston in Fort Riley in Arkansas. Op dat moment verzamelden zich in het kamp jongemannen om uitgezonden te worden voor de oorlog in Europa. Dit is de reden dat het virus via deze militairen in Europa is gekomen.¹ Een andere theorie noemt China waar het als een gemuteerd varkensvirus zou zijn ontstaan. De Spaanse griep is net als het huidige virus een mutatie van een dierlijk virus dat in het begin niet duidelijk werd erkend.

¹ <https://historiek.net/spaanse-griep-1918-pandemie/79002>

De verschijnselen van de Spaanse griep waren hoge koorts, hoesten, spierpijn en keelpijn. Het virus had vat op het lichaam waardoor de patiënt minder ging eten en drinken en uiteindelijk ademhalingsproblemen kreeg. Over het algemeen leidde de ziekte binnen enkele dagen tot de dood. Het stadium van de ziekte werd herkend aan de vlekken in het gezicht.² Bij het Covid 19 virus gaat het ziekteproces langzamer.

Een ander groot verschil met het huidige virus zijn de risicogroepen. Nu gaat het om ouderen. De Spaanse griep had vooral vat op mensen van 14-40 jaar en de sterfte was het grootste onder jongvolwassenen van 14-25 jaar. Eigenlijk de personen die het sterkste immuunsysteem hebben. Waarschijnlijk is de oorzaak hiervan dat het immuunsysteem bij deze jonge mensen te heftig reageerde (cytokinestorm), iets wat we nu ook bij sommige corona patiënten op de intensive care zien.

In september en oktober 1918 werd de ziekte nog als een griepje afgedaan. In het Limburgs Dagblad van 30-10-1918 wordt melding gemaakt dat de ziekte toch ernstiger is dan de geneesheren in eerste instantie dachten. Vanaf die datum neemt de berichtgeving in de Limburger Koerier en Limburgs Dagblad ook toe.

In tegenstelling tot nu liet de rol van de centrale overheid te wensen over en het beleid kwam hoofdzakelijk op de regionale bestuurders neer. Gezien de risicogroep zien we dat de burgemeester van Heerlen op 26-10-1918 alle openbare scholen sloot. Er is echter geen sprake van zo een lange sluitingstijd als nu, want op 18-11-1918 lezen we dat de lagere scholen en het Bernardinuscollege weer open gaan.

De medische zorg werd overbelast en het St Joseph ziekenhuis kon de ziekte- en overlijdensgevallen niet aan. Als maatregel werd de lagere school nummer I aan de Akerstraat ingericht als een noodhospitaal. In de kranten van 7 en 8 november werd er voor verplegend personeel geworven. Op 11 november ging dit noodhospitaal open met 32 bedden. Een andere maatregel is dat de overledenen binnen drie dagen moesten worden begraven.³ De burgemeester verzocht daarnaast de parochies meer begrafenisdiensten te houden. Qua medische zorg gaat de vergelijking wel op.

Heerlen, juni 2020
Leo Franck

² <https://geschiedenismagazine.nl/spaanse-griep-mysterieuze-ziekte-met-miljoenen-slachtoffers>

³ LD 6-11-1918

Het badhuis aan de Kapelaan Berixstraat

Bij het woord badhuis denken we in Heerlen al gauw aan het Romeinse badhuis, de Thermen, want daar is in Heerlen alle aandacht opgericht en zelfs een heel museum aan gewijd. Waar ik het hier over wil hebben is het badhuis, de badinrichting of zoals de officiële naam: Volks- en Schoolbad van het Groene Kruis aan de Kapelaan Berixstraat. Voor de oudere generatie zal dit nog wel een begrip zijn, maar de jeugd zal het bestaan van een badinrichting niet kennen.

De aanleiding van dit artikel is een kaartje met de openingstijden en de kosten van de badinrichting. Het badhuis was aan de huidige Kapelaan Berixstraat 10-12 gelegen, maar op het bewuste kaartje staat nog het adres uit de jaren 20 van de vorige eeuw en wel De Lindestraat 10-12. Met dit artikel hoop ik vragen als het waarom, wanneer en het hoe van het badhuis te beantwoorden.

Badinrichting				
aan de Lindestraat 10-12 te Heerlen.				
Telefoon No. 548.				
UREN waarop de badinrichting voor het publiek geopend is en Tarieven.				
Dagen	TARIEF A.		TARIEF B.	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
Maandag	7 ¹ / ₂ -9 v.m.		9-12 v.m. 5 ¹ / ₂ -7 n.m.	2-5 n.m.
Dinsdag	7 ¹ / ₂ -9 v.m. 2-7 n.m.	9 ¹ / ₂ -12 v.m.		
Woensdag	7 ¹ / ₂ -12 v.m. 5 ¹ / ₂ -7 n.m.	2-5 n.m.		
Donderdag	7 ¹ / ₂ -9 v.m.		9-12 v.m. 5 ¹ / ₂ -7 n.m.	2-5 n.m.
Vrijdag	7 ¹ / ₂ -12 v.m. 6-8 n.m.	2-5 ¹ / ₂ n.m.		
Zaterdag	1-9 n.m.	7-11 ¹ / ₂ v.m.		
1 Stortbad		15 ct.	1 Stortbad	25 ct.
1 Kuipbad		40 ct.	1 Kuipbad	60 ct.
10 Stortbaden		fl. 1.35	10 Stortbaden	fl. 2.25
10 Kuipbaden		fl. 3.60	10 Kuipbaden	fl. 5.40
Met inbegrip van 1 handdoek en zeep.			Met inbegrip van 2 handdoeken en zeep.	
HET BESTUUR.				

Tarievenkaart

Het gebouw

Het gebouw op zich is al bijzonder. De architect is Jos Wielders (1883-1949) die enkele markante gebouwen op zijn naam heeft staan. Dat zijn heel wat kerken zoals uit zijn beginperiode de H. Hart kerk van Schandelen (1927), het Patronaat aan de Sittarderweg (1920) en in een latere periode de Bernardinuskapel. Zijn stijl is geïnspireerd op de Amsterdamse school en het kenmerk hiervan is de bakstenen gevel. Bij het badhuis kom je details tegen zoals de rondingen, de ornamenten, de fraaie deuren en het pannendak. ⁴

Wielders is ook bekend als de betonarchitect, vanwege de toepassing van veel beton in de constructie, maar de beton is vaak aan het oog onttrokken door gemetseld gevelwerk. ⁵ Aan een gebouw moest je ook de functie kunnen aflezen zoals aan zijn bekendste werk de watertoren van Schimmert. In het badhuis aan de kapelaan Berixstraat kom je details tegen die aan de functie refereren, zoals de smeedijzeren tekst “Badinrichting” op de gevel.

Interieur badhuis

⁴ stadwandeling Heerlen

⁵ [https://amsterdamse-school.nl/objecten/gebouwen/badhuis-\(vm\),-kapelaan-berixstraat,-heerlen/](https://amsterdamse-school.nl/objecten/gebouwen/badhuis-(vm),-kapelaan-berixstraat,-heerlen/)

Een badkamer in ieder huis

In de huidige tijd beschikt elke woning over één of meerdere badkamers. Het meest elementair bij een badkamer is een wastafel en een douche maar dit kan nog worden uitgebreid met een wc en een badkuip. In sommige huizen is deze badkamer uitgegroeid tot een wellnesscenter. Hoe anders was het in het begin van de twintigste eeuw. Pas vanaf de jaren vijftig werden in de bouwvoorschriften van een woning een badkamer als eis op genomen. Vanaf de jaren zeventig beschikte bijna ieder huis over een badkamer. Dat wil zeggen de midden en hogere klasse beschikte al eerder over een huis met een badkamer.

De noodzaak van een badkamer hangt ook samen met de badcultuur, wat zijn de gewoontes bij lichaamsverzorging. Van de verzorgingscultuur van nu waarbij men bijna dagelijks doucht of baadt, was toen geen sprake. Tot aan de jaren zeventig werd er in de regel één keer in de week gebaad en dit gebeurde in een teil. Zo zijn de Oranje Nassau Mijnen, die water uit eigen bronnen hadden, pas sinds 1910, dus na elf jaar exploitatie, ertoe overgegaan om de mijnwerkers na afloop van het werk te laten douchen. ⁶

Voor een badkamer in iedere woning zijn enkele primaire voorzieningen nodig, zoals de wateraanvoer en de afvoer van het badwater.

Allereerst de wateraanvoer. In 1908 is de gemeente Heerlen in eigen beheer waterleidingen gaan aanleggen. De aanleg van de waterleiding was niet zozeer voor het wassen dan wel voor een beter drinkwater. In het boek over de Gemeentebedrijven “Nut van verandering, verandering van nut” lezen we op pagina 28; “De Heerlenaren betrokken hun drinkwater aan het begin van de twintigste eeuw uit particuliere en gemeentelijke pompen en putten. Met de komst van de steenkolenmijnen en de snelle groei van de bevolking regende het echter klachten bij de raad over bronnen waarvan de capaciteit terugliep of over een totaal gebrek aan drinkwater op de korte afstand van het huis.” Eind 1908 waren 340 woningen aangesloten. Het relatief lage tempo van aansluiting lag deels aan het feit dat de

⁶ Het nut van verandering, de verandering van het nut, Nutsvoorziening in Heerlen, 1902-1999; een uitgave van NV Nutsbedrijven Heerlen 1999, pag. 33

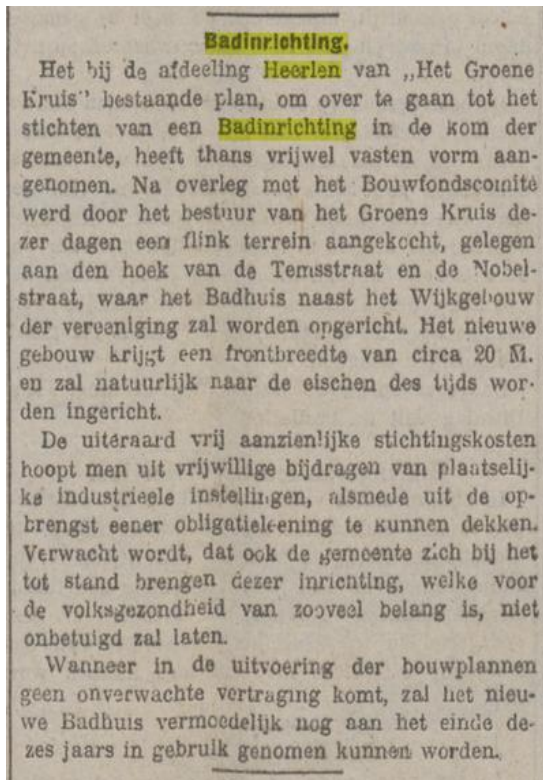
bewoners opeens moesten gaan betalen voor het water. Pas vanaf 1920 is de waterleiding in elke woning standaard.3)

Dan de waterafvoer in de vorm van een riolering. In 1907 is in de gemeente Heerlen gefaseerd de riolering aangelegd.

Initiatief tot de oprichting van de badinrichting

De waterleiding en de riolering zijn tot stand gekomen om de volksgezondheid en de hygiëne te verbeteren. Om diezelfde reden werd ook het initiatief tot het oprichten van een badhuis genomen. Het initiatief lag hier niet bij de gemeente zoals bij water en riolering maar bij het Groene Kruis. In 1919 is men in het bestuur van het Groene

Kruis Heerlen gaan denken aan een badhuis. In meerdere steden waren in deze tijd badhuizen opgericht mede door de promotie van Vereniging tot Bevordering van Volks- en Schoolbadhuizen. Heerlen met zijn snel groeiende bevolking kon niet achterblijven. Het Groene Kruis kon de bouw en de exploitatie alleen niet aan en zocht contact met het gemeentebestuur. Het college van B en W bleek belangstelling te hebben en verzocht het Groene Kruis een ontwerpbegroting en exploitatiebegroting op te stellen. In de loop van 1920 werden deze begrotingen ingediend.

Limburger Koerier 20-5-1950

De eerste krantenberichten over het oprichten van een badinrichting lezen we in de Limburger Koerier van 15 mei 1920. *“Het bij de afdeeling Heerlen van het Groene Kruis bestaande plan, om over te gaan tot het stichten van een badinrichting in de kom der gemeente, heeft thans vrijwel vaste vorm aangenomen. Na overleg met het Bouwfondscomité werd door het bestuur van het Groene Kruis een flink terrein aangekocht, gelegen aan de hoek van de Temstraat en de Nobelstraat, waar het badhuis naast het wijkgebouw van de vereeniging zal worden opgericht.”* Het Groene Kruis dacht de aanzienlijke stichtingskosten te financieren door middel van bijdragen van de plaatselijke ondernemingen en een obligatielening. Maar ook was hier een taak voor de overheid weggelegd; *“Verwacht wordt dat ook de gemeente zich bij het tot stand brengen dezer inrichting, welke voor de volksgezondheid van zoveel belang is, niet onbetuigd zal laten.”*

Bij de behandeling van de gemeentelijke begroting van 1921 werden er geen middelen vrijgemaakt voor een badinrichting. B en W constateerde dat er een particulier initiatief (het Groene Kruis) is en wachte af alvorens tot gemeentelijke exploitatie van zo een badinrichting over te gaan.⁷

De rol van de gemeente

In begin van het jaar 1921 werd door het Groene Kruis een eerste begroting van de stichtingskosten en de exploitatie bij de gemeente ingediend en deze werd in de gemeenteraad van 6 augustus 1921 behandeld. Het was al meerdere keren in de gemeenteraad ter sprake gekomen of zo’n badhuis niet een taak van de gemeente is. Enkele partijen (waaronder de Katholieke fractie) waren vóór een gemeentelijke exploitatie gezien het punt van de volksgezondheid. Het college van B en W was deze mening niet toegedaan met het volgende argumenten: “De voorzitter (burgemeester) wees erop dat het financieel-economisch oogpunt valt af te keuren; instellingen in het leven te roepen, waarvan het tekort allicht 80% der uitgaven zal bedragen.” Toch werd door de raad bij B en W aangedrongen om deze zaak nog eens nader te beschouwen. Ik denk dat deze stellingname van B en W is ingegeven door het feit dat de toen al ingediende eerste ontwerp-begroting van het Groene kruis veel te hoog

⁷ Limburgs Dagblad 29-12-1920

Voorgevel badinrichting

was en dat het verzoek van de gemeenteraad inhield dat B en W om een herziene begroting aan het Groene Kruis zou vragen. De eerst ingediende ontwerpbegroting ging van 120.000 gulden aan stichtingskosten uit.

In de gemeenteraadsvergadering van 20 oktober 1921 kwam de herziene ontwerpbegroting aan de orde. Inmiddels waren enkele partijen waaronder de Katholieke fractie bij monde van de heer Maenen van mening veranderd. B en W is van mening dat gemeentelijke exploitatie altijd duurder is dan particuliere. De socialisten zijn deze mening niet toegedaan. Inmiddels is het een politieke discussie geworden. De verwijten over een weer wil ik u niet onthouden. Deze heb ik gevonden in het artikel van het Limburgs Dagblad van 21 oktober 1921:

“Een ander punt waarover lang en breed geredekaveld is, betrof de badinrichting welke B. en W. in samenwerking met het Groene kruis wil oprichten. Zoo’n badinrichting is wel noodig. Want behalve de mijnwerkers die op de mijnenbadgelegenheid vinden en de kapitalisten, deze kunnen er ’n badkamer op na houden, moet iemand, die hier wil baden zich behelpen met de waschkuip van moeder de vrouw. Thans zal dat anders gaan worden. Immers we krijgen nu een badinrichting.

Zonder slag of stoot is het besluit echter niet gevallen. De heer Smid (van de SDAP voorloper van de PvdA) brak eerst een lans voor gemeentelijke exploitatie. Het ligt in de socialistische lijn gemeentelijke exploitatie boven particulier te prefereren; en daarom was ’t niet mooi van den heer Maenen om onnoozelweg te veronderstellen, dat de heer Smid voor gemeentelijke exploitatie pleitte, omdat de SDAP hier in Heerlen met particulier beheer - adres aan de woningvereeniging Glück Auf – zulke minder prettige ervaring heeft opgedaan...

De heer Smid en de heer Noordijk redeneerden nog ’n poosje over het voorstel van B en W, totdat - de motten hadden reeds lang om het licht gefladderd- eindelijk het groote woord er uit kwam: het Groene kruis, dat de badinrichting mede zou besturen, is katholiek.

Horribili dictu!.. ’t is mig toch get!

Is de SDAP bang, dat men in de toekomstige badinrichting zwart clericaal water zal gebruiken?... ’t Schijnt zo! Want zelfs de mededeling van den burgemeester, dat de

badinrichting zal geëxploiteerd worden door een nieuwe stichting (wèl te onderscheiden van het Groene Kruis als zoodanig, welke rechtspersoonlijkheid heeft en waarin het gemeentebestuur vertegenwoordigers zet; als geruststellende mededeling de Roomsche watervrees der SDAP niet wegnemen.

De gemeente zou wel deelnemen in het bestuur van de stichting die de badinrichting exploiteert en hiertoe drie bestuursleden voordragen. Nadat de socialisten bakzeil hadden gehaald op het punt van de exploitatie kwamen zij met een motie waarin werd voorgesteld dat deze drie leden door de gemeenteraad zouden worden benoemd. Deze motie werd met 5 tegen 4 stemmen verworpen en wel de katholieken tegen en de socialisten voor. De benoeming van de bestuursleden werd aan B en W toegekend.

Naar aanleiding van het besluit in de gemeenteraad van 18 oktober 1921 werd de bijdrage die de gemeente zou leveren in de oprichting en de exploitatie van het badhuis vastgelegd in een overeenkomst van 15 mei 1923.⁸

- Voor het badhuis werd een stichting in het leven geroepen die de exploitatie zou uitvoeren.
- Het stichtingskapitaal zou door een 100% hypotheek door de gemeente worden verstrekt.
- In het stichtingsbestuur zouden naast twee leden van het Groene Kruis, drie leden door de gemeente worden toegewezen.
- De gemeente zou onder bepaalde voorwaarden de eventuele exploitatietekorten dekken.
- Een van de voorwaarden was dat de gemeente de tarieven moest goedkeuren.
- De gemeente zal de schoolbaden genoten tijdens de openingstijden voor de schoolbaden vergoeden.

⁸ Brief 11-1-1937 van Stichting Volks- en Schoolbad aan Burgemeester en wethouders van Heerlen

Bouw en opening

Na de gemeentelijke toezegging van oktober 1921 zou het nog anderhalf jaar duren voordat het Volks- Schoolbad klaar was. In het Limburgs dagblad van 8 februari 1923 werd aangekondigd dat op woensdag 14 februari het badhuis zou worden geopend door burgemeester Waszink. In diezelfde krant van 15 februari lezen we: *“Heerlen is hiermede een inrichting op sociaal gebied rijker geworden die onder hare zusters ene voorname zo niet de voornaamste plaats zal innemen en die voorzeker geacht kan worden in een lang gevoelde behoefte te voorzien.”* Het verslag van de opening in de krant van 16 februari vernemen we nog bijzonderheden over het bad. De naam is Volks- en Schoolbad. Dus naast de afdeling voor volwassenen is er ook een afdeling voor schoolkinderen. Voor volwassenen waren er vier kamers met kuipbaden en acht kamers met een douche. De afdeling kinderbaden bood alleen gelegenheid tot douchen en wel een 24 in getal. Deze douches waren in een cirkelvorm aangebracht. In het midden bevond zich een commandopost vanwaar de badmeester de kinderen kon controleren en de watertoevoer centraal kon regelen. De badinrichting was in Limburg het eerste schoolbad. Met het schoolbad hoopte men de jeugd met een geregeld bezoek aan het bad vertrouwd te maken en daarom was er ook volledige vergoeding van de gemeente.

De bouwkosten bedroegen 74.000 gulden, waarvan o.a. voor het gebouw 37.000 gulden en voor de installatie 13.000 gulden is uitgegeven. De architect was zoals vermeld de heer Wielders. De aannemer was Heijnen uit Heerlerheide. Volgens de krant behoort deze badinrichting tot de modernste van het land. Op de eerste verdieping boven het badhuis bevond zich de woning van de badmeester.

Er was door openingstijden op bepaalde dagdelen een stikte scheiding tussen mannen en vrouwen. Op de tarievenlijst zien we verder dat er een tarief A en B was. Bij het tarief A was het bad met in begrip van een stuk zeep en een handdoek. Bij het duurdere tarief B ontving men een stuk zeep en twee handdoeken. Zoals uit het citaat al blijkt kon men een stortbad, dat is in huidige termen een douche nemen of een kuipbad. In het Limburgs Dagblad zien we diverse advertenties van het badhuis als van de normale openingstijden werd afgeweken.

Bij de gelegenheid van de opening is een foto gemaakt, waarop een aantal heren en één dame voor het gebouw zijn geplaatst. Op de voorste rij zittend zien we in het midden de burgemeester van Heerlen, Waszink, en nog enkele notabele genodigden zoals de heer Hanekamp uit Sittard als algemeen voorzitter van Het Groene Kruis, de heer van Oppen, burgemeester van Maastricht als voorzitter van de Vereniging tot Bevordering van Volks- en Schoolbadhuizen en de heer van de Camp als voorzitter het bestuur van Volks- en Schoolbaden. Deze laatste is de vertegenwoordiger die het badhuis beheert. Tot slot in de witte schort de heer Jacobi die in de beginjaren badmeester was.

In de openingstoespraak van de heer van de Camp dankte hij alle personen die aan de totstandkoming hebben meegewerkt. Specifiek ook de gemeente. Hij sprak de hoop uit; *“dat mocht dat nodig zijn, men ook later niet vergeefs bij hen kan aankloppen”*. Hij doelt hier op het feit dat de gemeente zich verplicht heeft om in de tekorten van de exploitatie bij te springen. Burgemeester Waszink bedankte in zijn toespraak voor de woorden van de heer van de Camp, die tot het gemeentebestuur waren gericht en stelde met genoegen vast dat men prijs heeft gesteld op de

samenwerking, maar merkte daarna cynisch op: *“al wordt dit genoeg enigermate vergald door een enkele uitlating waaruit blijkt dat nieuwe aanvallen op de gemeentelijke schatkist in de toekomst te wachten zijn.”*⁹

Op zondag 18 februari was er een open dag en kon de Heerlense bevolking het badhuis bezoeken. Volgens de krant maakte hier een duizend mensen van gebruik. Het aantal bezoekers van de eerste dagen overtrof de verwachtingen.¹⁰ De eerste 68 exploitatiedagen werden er 1921 douches en 1570 kuipbaden afgenomen. Het zaterdag was de wachtruimten steeds bezet en was de toeloop zo groot dat men mensen naar huis had moeten sturen.¹¹

Behoeders der zedelijkheid

In de jaren dertig was de zedelijkheid binnen een badhuis van groot belang. Zo waren er gescheiden openingstijden van mannen en vrouwen. Toch werd er een incident gemeld en wel in een artikel in De Limburger Koerier van 22 juni 1929.

In deze krant kwam een verklaring van het bestuur van het Volks- en Schoolbad als een reactie op een artikel in het blad “de Werker”, het orgaan van de Algemene Nederlandsche Mijnwerkersbond en Limburgsche Bestuurders Bonden. In het blad “De Werker” stond in een artikel met de kop “Behoeders der Zedelijkheid” een aanval op het baden van schooljeugd. *“In Heerlen gaan schoolkinderen klassengewijs naar het badhuis. De oudste meisjes baden zich in de badcellen van de grote mensen. Een geestelijke die bij het baden natuurlijk niets te zoeken heeft, laat door den badmeester deze cellen openen en neemt een kijkje. Dat stompt het schaamte- en zedelijkheidsgevoel van deze meisjes niet af.”* Tegenover deze bewering komt het bestuur in stelling. *“Nimmer heeft een geestelijke, noch iemand anders een badmeester opdrachten gegeven of verzoeken gedaan, die de strekking hadden die in aangehaalde zinsnede wordt gedaan... Nimmer heeft een badmeester aan wie dan ook de gelegenheid gegeven een kijkje te nemen in badcellen die in gebruik waren.”*

⁹ Limburgs Dagblad 16-2-1923

¹⁰ Limburgs Dagblad 20-2-1923

¹¹ Limburger Koerier 11-5-1923

Het is een thema dat in onze tijd van misbruik en Me-too niet vreemd is. Het bestuur van de badinrichting heeft naar aanleiding van deze bewering een onderzoek ingesteld. Wat bleek het geval te zijn, dat er op een gegeven dag de badmeester op de deuren van het Volksbad (het volwassenendeel) heeft geklopt om aan te geven dat de tijd van het douchen voorbij was. Een van de meisjes heeft de deur geopend om te vragen wat er aan de hand was. Tijdens dit voorval was dit meisjes naar eigen zeggen bijna helemaal aangekleed en bevond de geestelijke zich “op de drempel van het Volksbad”. Het bestuur benadrukte nog eens dat er angstvallig gewaakt wordt voor wat in enig opzicht aanstotelijk zou kunnen zijn en dat men steeds een open oor voor wenken en opmerkingen die voor een goede gang van zaken bevorderlijk konden zijn en hebben dat hun instructie op aangepast.

	1929	1930	1934	1935	1936
aantal kuipbaden		6888		4431	4251
aantal douchbaden		<u>15560</u>		<u>14436</u>	<u>15174</u>
totaal volwassenen	21355	22448	22610	18867	19425
schoolkinderbad	<u>39952</u>	<u>43522</u>	<u>38933</u>	<u>38255</u>	<u>377578</u>
totaal aantal baden	<u>61307</u>	<u>65970</u>	<u>61543</u>	<u>57122</u>	<u>397003</u>
mannen		15745			
vrouwen		<u>6703</u>			
		<u>22448</u>			
jongens		24455		24031	23880
meisjes		<u>19067</u>		<u>14224</u>	<u>13698</u>
		<u>43522</u>		<u>38255</u>	<u>37578</u>

In de beginjaren werd er in een van de eerste kranten van het nieuwe jaar de bezoekersaantallen van het afgelopen jaar gepubliceerd. Aan de hand van deze artikelen is de bovenstaande tabel over een beperkt aantal jaren samengesteld. Dat dit badhuis duidelijk in een behoefte voorzorg is af te lezen aan de hand van deze bezoekersaantallen. Met het verschil tussen de prijs van een bad en een douche is het niet verwonderlijk dat er meer douches worden genomen dan de kuipbaden. Uit

de cijfers blijkt ook dat er bijna twee keer zoveel mannen als vrouwen gebruikmaken van het badhuis. Dit komt ook tot uiting in de openingsuren, die voor vrouwen beperkter zijn. Opvallend is het aantal schoolbaden. Dat zijn de baden die door de schooljeugd werden genomen. De reden hiervoor is de subsidie die de gemeente voor deze baden gaf, ofwel de baden werden door de gemeente betaald. Dit uit oogpunt van jong geleerd is oud gedaan.

Oorlogsperiode

Tijdens de Tweede Wereld Oorlog had de badinrichting met enkele beperkingen te maken.¹² Zo had de bepalingen betreffende de distributie van zeep tot gevolg dat er geen stuk zeep meer bij een bad of douche werd geleverd. De bezoeker moest zelf voor zeep zorgen. Het gebrek aan zeep had ook gevolgen voor het schoonmaken van de badkuipen en douchcellen en dat men daarvoor alternatieve schoonmaakmiddelen moest gebruiken. Voor het jaar 1941 had het niet verstrekken van zeep invloed op de bezoekersaantallen.

Wel en wee van de exploitatie

Ondanks de lovende krantenartikelen over de beginperiode liep de exploitatie niet zoals gedacht. Het zijn niet alleen de lagere opbrengsten in de vorm van de afgenomen baden, maar ook de kosten die de exploitatie bemoeilijken. In een rapport van de afdeling Sociale Aangelegenheden van de gemeenteraad aan B en W van 2 oktober 1953¹³ worden deze stijging van deze kosten opgenoemd. De lonen en sociale lasten, want er was een badmeester en badknecht in dienst. De kosten van brandstof, gas-water- en licht en de poetsmiddelen. Een post die naarmate het badhuis ouder werd, steeds meer van belang werd, waren de onderhoudskosten. De meeste van deze kosten kon men moeilijk beïnvloeden. Een instrument van bezuiniging was het beperken van het aantal exploitatiedagen en de openingstijden, vooral omdat de meeste baden in het weekend werden afgenomen.

Wat de inkomsten betreft speelde ook het tijdperk een rol. Het gaat in het begin om de jaren dertig, de economische crisis en in de eerste helft van de jaren veertig de

¹² Limburgs Dagblad 31-5-1941

¹³ Archief gemeente Heerlen dossier 8818

oorlog. In de tabel van de exploitatietekorten die in 1956 is opgesteld zien we de exploitatieverliezen en de omzet in geld van volwassenenbaden en schoolbaden.

jaar	exploitatie verlies	volksbaden	schoolbaden
1923	7229,62		
1924	5870,05	4264,45	3326,40
1925	6487,01	4456,20	3471,60
1926	4821,51	4651,55	3653,70
1927	5021,61	4807,90	3610,90
1928	4796,19	4941,55	3922,80
1929	4900,24	4846,60	3995,20
1930	4514,63	5033,55	4352,20
1931	4348,39	9373,85	4321,90
1932	4013,97	5389,70	4383,70
1933	3751,94	5063,45	3836,10
1934	3848,34	4683,80	3903,30
1935	3979,70	3880,05	3825,50
1936	4365,29	3336,10	3757,80
1937	4150,00	3415,57	1850,00
1938	3754,74	3588,18	1850,00
1939	3692,40	3911,13	1850,00
1940	3610,71	3913,39	1547,20
1941	2642,30	4828,20	1744,80
1942	3524,07	5640,92	1152,50
1943	1495,82	6823,97	1155,60
1944	129,35	9668,40	673,30
1945	1441,25	10236,22	337,30
1946	2448,73	8127,62	844,10
1947	4788,46	7391,82	815,10
1948	7193,64	9004,90	957,10
1949	2518,23	9177,10	742,90
1950	3295,32	9607,60	629,90
1951	4062,25	10426,05	755,10
1952	5666,04	10327,45	952,20
1953	6010,85	10452,45	971,70
1954	5281,80	11028,15	1416,36
1955	5325,92	10725,50	1365,40

Omzet en resultaat bedragen in guldens

Bron: bijlage brief Stichting Volks- en Schoolbad aan B&W 9-1-1957

Van 1923 zien we tot medio jaren dertig een stijging van de omzet. Daarna neemt deze af. Wat de kinderbaden betreft is dit afhankelijk van de bereidheid van de gemeente om deze te subsidiëren. Hierop kom ik later terug.

De oorlogsjaren is ook goed te zien. Na de oorlog komt er wat de volwassenenbaden betreft een opleving, maar de hogere omzet is deels te danken aan hogere prijzen. Het achterblijven van de schoolbaden en het onderhoud hebben steeds meer invloed op het oplopend exploitatieverlies. In de onderstaande tabel van het aantal baden zien we dat in de tweede helft van de jaren vijftig een aantal baden begint af te nemen, wat zijn verklaring vindt in het feit dat er steeds meer bestaande huizen met een badkamer werden ingericht, want in de nieuwbouw was dit al gebruikelijk.

jaar	kuipbaden	stortbaden	schoolbaden
1950	8.739	28.790	6.299
1951	8.485	24.649	7.551
1952	8.863	22.808	9.522
1953	8.959	22.922	9.717
1954	8.781	22.757	8.169
1955	8.050	21.150	6.827
1956	8.253	22.126	5.681
1957	8.437	23.865	4.230
1958	6.995	20.146	3.846
1959	5.323	16.589	3.629
1960	4.995	15.376	2.417

Specificatie aantal baden

bron advies Afdeling Sociale aangelegenheden aan B&W d.d. 20-2-1962

De woorden van burgemeester Waszink bij de opening; “al wordt dit genoeg enigermate vergald door een enkele uitlating waaruit blijkt dat nieuwe aanvallen op de gemeentelijke schatkist in de toekomst te wachten zijn. “ zijn in feite uitgekomen. Om deze zure pil te slikken heeft het gemeentebestuur verschillende pogingen ondernomen hierop invloed uit te oefenen. Uit het dossier van de gemeente dat ik in het gemeentearchief aantref zijn twee kwesties goed gedocumenteerd. Deze kunnen hier als voorbeeld dienen.

Crisistijd 1936/1937

Midden in de crisistijd drong het college van Gedeputeerde Staten bij de gemeente Heerlen aan op verdergaande bezuinigingen. De gemeentebegroting zou kunnen besparen op de post Volks- en Schoolbad. De gemeente dekte het exploitatietekort en daarnaast werden de baden die schoolkinderen werden genoten vergoed. Als de gemeente deze stellingname aan het bestuur van de badhuis¹⁴ kenbaar maakte, kwam er in eerste instantie geen reactie van het stichtingsbestuur. Om het schip vlot te trekken gaf de gemeente per brief van 30 december 1936 aan om met de vergoeding van de schoolbaden te stoppen. Het bleek dat niet alle lagere schoolleerlingen hiervan gebruik maakten. Hierop volgde een reeks brieven en overleggen, waarbij de stelling van het bestuur van het Volks- en Schoolbad was, dat de vergoeding voortvloeit uit een eerder aangegane overeenkomst (23-5-1923) en dat die niet eenzijdig veranderd kan worden.

Buiten het feit dat het crisistijd was en er bij de publieke middelen op de kleintjes moest worden gelet, is de opening van het Sportfondsenbad in 1935 ook van belang. Ook bij het Sportfondsenbad heeft de gemeente toegezegd om de exploitatieverliezen te dekken. Om de druk op het bestuur van het badhuis op te voeren werd zelfs geopperd om het badhuis te sluiten. Op de achtergrond speelde mee dat zowel in Maastricht als in Venlo bij de opening van een zwembad het Volks- en Schoolbad was gesloten. Een argument hiervoor was, dat de wekelijkse baden ook in het zwembad konden worden genomen. In het geval de schoolkinderen werd in die tijd het zwemonderwijs gepropageerd wat in de vorm van schoolzwemmen werd gerealiseerd.

Afgezien van het financiële aspect speelde bij het gemeentebestuur en de gemeenteraad het sociale aspect een rol. Een bad in het zwembad was duurder dan in het Volks- en Schoolbad. Het gemeentebestuur zat tussen twee vuren. Aan de ene kant de provincie die aandrang op bezuinigen en andere kant het bestuur van het badhuis, die de gemeente wees op een verplichting die uit de overeenkomst voortvloeide. In deze kwestie ging het zelfs zo ver dat de factuur die het badhuis indiende over de schoolbaden van het eerste kwartaal van 1937, de gemeente niet

¹⁴ Brief Gemeentebestuur Heerlen aan Stichting Volks- en Schoolbad 23-11-1936; archief Rijckheyt archiefnummer 16, inventarisnummer 2710

betaalde. Bij aandringen van het bestuur heeft de gemeente voor de betaling toestemming gevraagd aan de provincie. De oplossing in dit conflict is gevonden in het wederzijds aanpassen van de overeenkomst.

Oplopende tekorten 1954-1956

In begin jaren vijftig ziet de gemeente de exploitatieverliezen oplopen. Intern werd op 25 juni 1953 door B en W aan de afdeling Sociale Aangelegenheden een verzoek gedaan om de financiële situatie van het badhuis te onderzoeken. Hierop bracht deze afdeling een rapport nr 6631 van 2 oktober 1953 uit.¹⁵ De aanbevelingen van dit rapport zijn: de tarieven verhogen en het badhuis meer bekendheid geven. Op 19 oktober 1953 gaat daartoe een brief uit van B en W naar het stichtingsbestuur. Het gevolg is dat de tarieven per 2 juni 1954 worden verhoogd. Op het punt van de promotie van het badhuis blijft het stichtingsbestuur achter. De communicatie tussen de gemeentebestuur en het stichtingsbestuur verliep niet altijd even soepel, want pas na diverse verzoeken van de gemeente is op 9 januari 1957 een antwoord. Hieruit bleek dat de problematiek rond de naamsbekendheid meerdere malen in het stichtingsbestuur ter sprake is gekomen. Het actief reclame maken is duur en kostenverhogend. In het antwoord van het stichtingsbestuur werd dieper ingegaan op de afname van het aantal baden.

- Steeds meer huizen worden van een badkamer voorzien.
- Daarnaast zijn er meerdere bedrijven die de werknemers de mogelijkheid bieden om te douchen. Met een sneer naar de gemeente wordt de Dienst Publieke Werken van de gemeente genoemd.
- Wat de schoolbaden betreft werkt het verplicht schoolzwemmen negatief.

Het aantal schoolbaden nam in de jaren vijftig flink af, waarbij het schoolzwemmen één oorzaak is. Het verzoek aan de inspecteur van het Lager Onderwijs om het klassikaal onder begeleiding van een onderwijzer te laten baden, bij de scholen te promoten liep op niets uit. De hoofden der school bleken hieraan niet te willen meewerken.

¹⁵ Rijckeyt, archief Gemeente Heerlen; toegangsnummer 016, inventarisnummer 8818.

Het einde

Het teruglopend aantal schoolbaden heeft er in 1971 toe geleid dat het Schoolbad is gesloten. Op de agenda van de ledenvergadering van Het Groene Kruis van 1972 is het Badhuis als agendapunt opgenomen.

De uiteindelijke beslissing werd bespoedigd toen in 24 juli 1971 de verwarmingsketel het begaf. Ondanks het feit dat deze installatie pas drie jaar geleden voor 40.000 gulden was vernieuwd, zou reparatie 10.000 gulden kosten. In afwachting van nader overleg werd het badhuis gesloten. De hoge kosten afgezet tegen het steeds meer teruglopend aantal bezoekers zorgde ervoor dat in de bestuursvergadering 24 augustus 1971 tot definitieve sluiting en ontmanteling van het badhuis werd besloten.

Uit het krantenverslag van de jaarvergadering van 1972 kunnen we nog vernemen wat de plannen met het leegstaande badhuisgebouw zijn geweest. De plannen varieerden van een sociale supermarkt, bejaardenzorg en verhuur aan tandtechnisch laboratorium Pluymen.

Heerlen, juni 2020
Leo Franck

Colofon

Hart van Heerlen is een uitgave van de heemkundevereniging Heerlen- Stad en verschijnt twee keer per jaar.

Ingezonden artikelen:
van het bestuur, Jan Halmans en Leo Franck.

Foto's:
Uit de verzameling van de Heemkundevereniging Heerlen Stad en internet.

Mocht u naar aanleiding van dit tijdschrift lid willen worden van de heemkundevereniging Heerlen-Stad dan kunt u zich aanmelden door:
Een mail te sturen naar info@heemkundeverenigingheerlenstad.nl
Of een kort briefje naar het secretariaat.
Bij uw aanmelding zouden wij graag uw adresgegevens, eventueel mailadres of telefoonnummer ontvangen.
De contributie van de vereniging bedraagt € 15, - per jaar.

Secretariaat:
Keramiek 7, 6372 DX Landgraaf

Bank:
NL83 INGB 0004 9228 28 t.n.v. Heemkundevereniging Heerlen Stad.

Nadere informatie over de vereniging kunt u vinden op onze
Website: www.heemkundeverenigingheerlenstad.nl
Facebook: heemkunde heerlen stad

ISSN 1877-6957